

dedicat molta atenció, i no sols en aquest llibre. Si de cas, convé apuntar que és aprofitable sobretot per a persones que coneguen bé l'obra de Polanyi, perquè no conté síntesis clares ni sistemàtiques de les principals teories de l'autor biografiat. Sí que introdueix, ací i allà, observacions sintètiques interessants i, al meu parer, ben enfocades. Com fa, per exemple, quan presenta el pla intel·lectual de Polanyi com una visió de l'economia substantiva i no formalista, alternativa a l'ortodòxia dominant. En paraules que Dale ha rescatat dels arxius de Polanyi, l'economia hauria de ser «l'estudi del “disg material de satisfacció”; una ciència que no parteix “tant de la ment i la seua racionalitat com del cos i les seues necessitats”» (pp. 263-264). Cal dir que, per a la gent dedicada a la sociologia o a l'antropologia, l'afirmació que l'economia és una més de les institucions socials, inseparable de la resta, no deixa de ser una evidència, carregada d'implícacions però en si mateixa trivial. Dale recorda que ressituat les coses en aqueixos termes continua sent una necessitat. ☾

Antoni Furió

ELS ORÍGENS HISTÒRICS D'UN SISTEMA CRIMINAL

Naples, 1343. Aux origines médiévales d'un système criminel

Amedeo Feniello

288 pp., 2019, París, Éditions du Seuil

Fa uns quinze anys, la nit del 31 de gener de 2005, tres joves de 25 a 30 anys van ser brutalment assassinats a la porta del col·legi on Amedeo Feniello ensenyava en aquella època, a Casavatore, a la província de Nàpols. Com d'habitud, ningú no va veure res, ningú no va voler-ne saber res (llevat d'una nena que uns dies després ho va contar tot, i amb tot detall, en una redacció escolar, en la qual relatava com ella, la seua família i els seus veïns ho havien vist tot des de les finestres de les cases que donaven a l'escola: els cotxes que arribaren, els homes que baixaren, els xicots emmanillats que cridaven, comprenent que tot s'havia acabat, suplicant per la seua vida; els tirs al cap i els cotxes que se n'anaren). La impunitat d'aquesta mena de crims, el desinterès de les autoritats per esclarir-los, la impotència de les forces d'ordre, el codi de silenci que ho tapa tot..., són característiques pròpies del sistema criminal —el crim organitzat— que se sol associar amb el sud d'Itàlia i l'illa de Sicília i que, en el cas concret de Nàpols, pren el nom de la Camorra.

Partint del fet —un entre tants, un entre molts— que acabe de referir i que obre el llibre, i també d'un altre fet esdevingut fa més de sis-cents cinquanta anys —l'assalt d'una nau genovesa prop de Nàpols el 1343—, Feniello, medievalista amb una llarga i sòlida trajectòria i actualment professor a la Università dell'Aquila, es pregunta en aquest llibre —publicat originalment en italià per Mondadori i ara en francès per Seuil— sobre els orígens i la llarga història d'aquest sistema criminal que hauria caracteritzat la capital napolitana al llarg dels segles. La pretensió fa por, perquè una continuïtat tan duradora —més de sis segles i mig!— se situa immediatament fora del temps i de la història, fins i tot si se la presenta com una «estructura de llarga durada», que és el terme que es va inventar Fernand Braudel per rescatar la història de la tirania del temps curt i dels esdeveniments. Per sota de l'escuma dels fets, per sota de les dominacions polítiques —i Nàpols n'ha patit moltes en els últims vuit-cents anys: normanda, suàbia, angevina, catalanoaragonesa, espanyola, borbònica, francesa...—, hi ha les estructures més profundes que mouen i expliquen les societats. En el cas de Nàpols, la criminalitat hauria assolit aquesta condició de «germen indestructible, fet de temps, de durada, d'estabilitat, de codis, de tradicions, de prejudicis i de normes», que hauria quedat profundament arrelat, sense discontinuïtat, al llarg de set-cents anys.

Afortunadament, el llibre no va d'això, tot i el subtítol —«En els orígens medievals d'un sistema criminal»— i les pretensions inicials del mateix autor. I qui espere trobar-se amb un assaig sociològic que analitzi en termes teòrics aquesta criminalitat organitzada i antiga, les raons d'una violència tan brutal i arrelada i els seus orígens històrics, en quedarà clarament decebut. Hi trobarà, per contra, una bellíssima història de Nàpols, que és també una història del sud d'Itàlia i, encara, de tot el Mediterrani occidental, en els tres segles que separen la conquesta normanda el 1137 i la conquesta catalanoaragonesa el 1442. El llibre ens parla, en primer lloc, de la ciutat i els seus habitants; dels carrers, les places i els barris en què s'estructura la topografia urbana, i dels *seggi* —un terme difícil de traduir, ateses les seues connotacions— en què s'organitza el poder social, molt verticalitzat des de les grans famílies aristocràtiques que ocupen el cim de la jerarquia fins a les més modestes de clients, protegits i dependents, en una gradació descendent de poder, riquesa i influència, que inclou també els estrats mitjans de lloctinents, caps de faccions secundàries i sicaris. Homes de coltell fàcil —arma preferida a l'espasa, l'escut i la llança del cavaller— i de provada lleialtat als seus caps, inclosa l'obediència cega i el codi de silenci, un codi d'honor més valorat i inviolable que el de cavalleria.

És aquesta estructura de poder paral·lela, aquest estat dins de l'Estat, com el qualifica Feniello, que substitueix o suplanta el poder civil —l'estat formal— en

totes o la major part de les seues funcions, des del monopoli de la violència fins a l'administració de la justícia, passant per la imposició i la recaptació de la fiscalitat, per no parlar de la col·lusió entre els caps dels *seggi* i les autoritats públiques, fet que porta l'autor a veure en la baixa edat mitjana els orígens d'un sistema criminal que ha caracteritzat la història de Nàpols i caracteritza encara el seu present. Un sistema en què l'Estat, ja siga la monarquia angevina al segle XIV o la república italiana dels nostres dies, dimiteix de les seues responsabilitats, renuncia a desmantellar el sistema i fins i tot recorre a ell, recorre a aquests personatges poderosos —aquests *mafiosos*, diríem, si fóssem a Sicília o als Estats Units, però som a Nàpols—, per arribar on no pot o no s'atreveix a arribar.

Feniello se serveix d'un episodi a penes testimoniats per les cròniques contemporànies i de seguida oblidat, sepultat per l'allau de notícies sobre les grans calamitats que s'abateren sobre el conjunt d'Europa a mitjan segle XIV —especialment, l'acció combinada de la pesta, la guerra i la fam—, per a bastir un fresc de la societat napolitana en la baixa edat mitjana. Tot un llibre de quasi tres-centes pàgines per a contar i explicar un fet que les cròniques de l'època despatxaren de manera succinta en unes poques línies. En substància, això és el que va passar: una nit de novembre de 1343, una galera genovesa procedent de Sicília i carregada de forment i d'altres vitualles es refugià en el port de Baïes, no lluny de Nàpols, possiblement per tal d'escapar d'una tempesta, circumstància que van aprofitar alguns habitants de la ciutat per tal d'assaltar el vaixell i apoderar-se de la seua càrrega. L'assalt va ser organitzat i dirigit per membres dels principals clans familiars dels dos *seggi* més importants de Nàpols en aquell moment, Nido i Capuana, els quals reclutaren homes d'armes d'altres clans, cavallers, artesans, gent del port, del poble. L'única víctima en va ser el capità de la galera, que va ser degollat brutalment, cosa que va fer cessar tota resistència per part dels agredits. Els assaltants no van ser frenats ni inquietats pels soldats i els guardes que custodiaven la flota reial ancorada al port, una nau de la qual va ser capturada per a dur a terme l'abordatge, ni tampoc van ser perseguits posteriorment per la justícia i les autoritats públiques, tot i les queixes dels mercaders i els ambaixadors genovesos. El crim, com tants d'altres abans i després en la història de Nàpols, quedà impune. I això, la impunitat, és un terme que Feniello empra abundantment en el seu llibre i que considera una de les raons de la solidesa i la llarga pervivència d'aquest sistema criminal.

L'episodi està prompte contat. Se li pot afegir colorit, que és el que van fer alguns historiadors del segle XIX, i allargar-lo unes línies més. Però amb això no es fa un llibre, ni tampoc és aquest l'objectiu de Feniello, que utilitza el fet només com a punt de partida, com a indici revelador —il·luminador— d'una realitat històrica

més profunda que es proposa radiografiar. I és ací on emergeix el gran medievalista que és Amedeo Feniello, capaç d'eleva-se per damunt de l'anècdota i fins i tot del cas concret de Nàpols per a donar una visió lúcida i renovada de la societat baixmedieval, actualitzada amb les aportacions més recents en els diferents camps, de la història econòmica al millor de la història política, entesa més com a història social del poder que no com una successió de governants i d'institucions.

La dissecció comença pel mòbil, que no és un altre que la fam, la fam extrema, que ha adquirit la condició de calamitat endèmica i que explica en última instància l'assalt. Els agressors actuaren, sobretot, moguts per la fam, per una de les moltes i terribles fams que assolaren la societat europea en els segles centrals de l'edat mitjana i, especialment, en la primera meitat del segle XIV. I això porta Feniello a explicar les causes i les interpretacions d'aquestes fams persistents i estructurals, degudes tant al canvi climàtic —des del començament del tres-cents s'observa un refredament generalitzat— com, sobretot, a l'actuació d'acaparadors i especuladors que «embotiguen» (terme utilitzat en la documentació valenciana coetània) els blats per tal de fer-ne pujar els preus. La fam, afirma encertadament Feniello, fent-se ressò de les tesis d'economistes com Amartya Sen, Douglass North i Jean Drèze, no és tant un fet fortuït caigut del cel com un fenomen social, lligat a la capacitat de control dels recursos en una societat donada. Feniello estudia el mercat, l'alça dels preus, els problemes de desabastiment i la política frumentària de les ciutats, de la regulació dels preus als incentius a la importació i el control de la redistribució del blat disponible. I ho fa tant a escala europea com del conjunt d'Itàlia, per centrar-se finalment en el Regno, un regne de Nàpols superpoblat i colpejat per contínues crisis alimentàries des de la segona meitat del segle XIII, que l'han portat a la vora de la desesperació.

Enfront, l'acció del govern no pot ser més maldestra. Maldestra i criminal. Per una part, perquè els oficials públics saben que les causes de les crisis alimentàries no es troben en el mal temps, sinó en la *malitia hominum* —la «maldat dels homes»—, en particular dels agiotistes i especuladors que treuen el blat del mercat, l'emmagatzemen i fan pujar els preus, o l'exporten fraudulentament cap a d'altres regions, notablement la Itàlia centre-septentrional. I, en conseqüència, totes les actuacions dels poders públics van encaminades a fer aflorar les petites quantitats amagades ací i allà, en graners clandestins. I, tanmateix, el principal responsable, que no és inquietat, ni tan sols identificat, és el mateix govern, la mateixa monarquia, que és la principal exportadora del gra del Regno cap a Florència, Gènova i altres mercats del centre-nord de la península, o bé en trau substanciosos beneficis concedint llicències d'exportació als mercaders florentins i genovesos. En aquestes circum-

tàncies, més s'estimava el sobirà privar de recursos els seus súbdits, les comunitats locals d'on procedia el blat, que no deixar escapar unes fonts d'ingressos tan lucratives. I no sols el monarca; també els magnats, laics o eclesiàstics. El desembre de 1339, el patriarca d'Aquilea tracta d'exportar del Regno mil salmes de forment, però els habitants del lloc, que no entenen per què se'ls priva d'aquest blat i se'l reexpedeix al nord, es revoltent i s'apoderen de la càrrega, davant la passivitat dels oficials públics. A tot arreu se segueixen els motins i els saquejos, perpetrats per pagesos i artesans, però instigats i comandats ben sovint per membres de la mateixa aristocràcia napolitana, per *milites* i cavallers, entre els quals es recluten els caps de les diferents faccions ciutadanes. Els problemes que l'Estat no sap com o no vol solucionar, com ara la fam, els resolen els clans per la via violenta, a través del pillatge, com van fer la nit de novembre de 1343 en què membres dels *seggi* Nido i Capuana van encapçalar l'assalt a una nau genovesa carregada de queviures ancorada al port.

Quan començà a existir aquest sistema? ¿Des de quan la vida napolitana es veia intervinguda pel poder i la influència dels clans familiars? Feniello situa els seus orígens, que coincideixen també amb el «grau zero» de la formació d'una identitat nova, la «nació napolitana», en el segle XII, i més concretament en els tres anys que van de 1137 a 1140. És a dir, els tres anys que separen la mort de Sergi VII, l'últim representant de la dinastia autòctona d'origen bizantí, i l'entrada del primer monarca normand, Roger II. Feniello pensa que aquests tres anys van ser decisius perquè, en absència de cap poder formal, els clans aristocràtics —els *nobiliiores*— es repartissen la ciutat en àrees d'influència, hi imposassen la seua autoritat i la imposassen també al nou monarca. Des d'aleshores, enfront del poder establert, sempre hi hauria hagut esferes de poder autònomes, dirigides per clans familiars i per aliances entre ells, que anirien incrementant a poc a poc el seu prestigi i la seua capacitat d'intervenció, repartint-se el teixit urbà i apropiant-se d'una gran part del sistema de defensa de la ciutat.

La seguretat havia estat assegurada fins aleshores pel duc, però amb el nou règim normand el poder públic se'n desentén, la deixa en mans de les famílies nobles, que es reparteixen no sols el control de les portes, torres i muralles, sinó també els impostos necessaris per a mantenir-les. De *res publicae*, la ciutat i les seues defenses havien passat a *cosa nostra*, afer propi i exclusiu de les 57 famílies que constituïen el cor de la noblesa napolitana. Aquestes famílies poderoses, com en general tota la societat napolitana, s'organitzen al voltant de *seggi*, un terme que al·ludeix al lloc de reunió dels diferents clans familiars i de les seues respectives clientele, ja siga el porxo o el claustre d'una església, un pati interior o algun espai prop de les portes i les torres. Els *seggi*, que són una superestructura que naix i creix després de la con-

questa normanda i que s'explica sobretot per la debilitat del poder públic, arriben a ser-ne vint-i-nou i rarament se superposen a l'antiga divisió administrativa de la ciutat, organitzada en *regiones*. Dins de cada *seggio* hi cohabiten diversos clans familiars, que s'alien o es combaten per tal d'imposar la seua autoritat i exercir el comandament, cosa que vol dir, cada vegada més, assumir la gestió de la vida pública a l'interior del raval i, de cara a l'exterior, participar junt amb els representants dels altres *seggi* en l'administració dels afers públics de la ciutat. En paral·lel als *seggi*, el poder dels clans nobiliaris s'aferma en altres esferes, en particular la religiosa, gràcies al seu patronatge d'*estaurite* —del grec *stauròs* ('creu')—, similars als altars o nínxols que encara avui es troben als angles d'alguns carrers de Nàpols, i de santuaris i esglésies privades, familiars; i, encara, al control dels monestirs, que pujaven a una trentena només en l'interior de la ciutat, que havien representat un paper central en la colonització del territori i que posseïen enormes patrimonis cobejats i sovint apropiats pels clans hegemònics a l'àrea on estaven situats.

És als clans, i no a l'Estat, a qui correspon el monopoli de la violència. Al capdavant, els seus membres són *milites*, cavallers, i els cavallers són homes d'armes, professionals de la guerra, i també soldats disciplinats, subordinats als respectius caps, els quals, al seu torn, ho estan al *capo di tutti*, cap absolut del seu barri, *rex in regno suo*. És així com es teixeixen i se cimenten les solidaritats entre el cap i el subordinat, amb un lligam molt fort entre qui mana i qui obeeix, fonamentat en pactes i juraments de fidelitat. El poder públic no té res a fer ací. Els conflictes —entre els clans o dins d'un clan— no es resolen davant els tribunals reials, sinó per la força, per la violència grupal, manifestada en coltellades, batusses i bregues.

El que Amedeo Feniello descriu amb gran precisió és la descomposició del poder públic, monàrquic, i la seua apropiació pels llinatges aristocràtics de la ciutat, que ell veu com el desenvolupament de la identitat napolitana enfront dels poders exteriors, però que també interpreta com la conseqüència, arran de la conquesta normanda, de la implantació d'un nou sistema social, el feudalisme. Si fos així, el cas de Nàpols no seria tan singular, i de fet l'enfrontament entre faccions nobiliàries rivals pel control del poder i l'espai urbà és un tret característic de moltes altres ciutats, de Venècia, Florència i Gènova a Barcelona, Saragossa i València, sense anar més lluny. Però Feniello insisteix en la particularitat napolitana, primer, durant l'època normanda, perquè és un regne sense la presència del rei, que resideix a Palerm, i, després, amb la dinastia angevina, perquè els clans dominants, tot i la presència del monarca, acabaren apropiant-se no ja sols de la ciutat, sinó també dels llocs clau en l'administració del regne. És amb aquesta perspectiva com s'expliquen millor els suports dels napolitans —de les famílies nobles— en favor d'un o altre

candidat al tron —els normands, els imperials, els angevins... El seu candidat serà sempre el qui més convinga als seus propis interessos. I això els portarà a situar-se finalment al costat del papa i de Carles d'Anjou.

Amb els angevins, Nàpols esdevé la capital d'un regne, una ciutat en expansió, que passa de trenta mil habitants el 1266 a quaranta mil a finals de segle, i el poder dels clans s'aferma encara més, amb la seua presència en la cort i en l'administració del regne, al costat d'occitans i francesos vinguts amb la nova dinastia, mercaders del centre-nord d'Itàlia i barons feudals de l'interior del regne. Tots pugnen o s'alien, segons el cas, per repartir-se els ingents beneficis dels negocis públics, la transformació urbanística de la ciutat, el sanejament de les aigües residuals, el control de l'aigua potable, el trasllat de les indústries contaminants —en particular, les adoberies del cuir i del lli— fora del clos urbà, la percepció de les gabelles i l'administració de la fiscalitat. Tot i així, el monarca no pot abdicar de les seues prerrogatives. Un poder reial fort exigeix el desmantellament de qualsevol sistema alternatiu, i, des del principi, els reis de la nova dinastia angevina s'esforçaren per minar el poder i la influència dels clans, reprimint-los, dividint-los, enfrontant-los entre ells, però també integrant-los en la maquinària administrativa de l'Estat, en funcions burocràtiques, diplomàtiques i militars. Al seu torn, molts dels *nobiliiores* invertiren també en l'Estat, prestant diners a la corona, arrendant els impostos, vivint de les pensions pagades per la hisenda reial.

El divorci entre els dos mons, el de la cort reial i el dels clans napolitans, es farà palès sobretot arran de les Vespres Sicilianes. Els angevins —com més tard Alfons el Magnànim— impulsaven una política dinàstica que els feia somniar amb Constantinoble, Jerusalem i un imperi mediterrani, que poc tenia a veure amb els interessos dels seus súbdits. Els sicilians acabaren per revoltar-se i oferiren la corona al rei d'Aragó, Pere el Gran, fet que donà lloc a un gran conflicte internacional que implicà el papat, els Anjou, França i la Corona d'Aragó. Els napolitans s'hi mantingueren lleials, tot i les contínues derrotes infligides per la flota catalanoaragonesa, comandada per l'almirall Roger de Llúria. El conflicte no es tancarà fins gairebé vint anys després, amb la pau de Caltabellotta, signada el 1302. Temps suficient perquè, per una part, s'esvaeís el somni de l'expansió mediterrània i, per l'altra, esdevingués de sobte obsoleta l'antiga entesa entre els Anjou i els clans napolitans. Els monarques ja no estaven en condicions —si és que alguna vegada ho havien estat— de mantenir l'ordre públic ells sols, com deixa clara la seua impotència davant els episodis violents que se succeïen a la ciutat. Però, enfront seu, tampoc els clans dominants formaven un bloc homogeni. Els *seggi* havien quedat reduïts finalment a cinc, dos dels quals —els Capuana i els Nido— imposaven la seua preeminència

als altres tres. No sense resistència i contestació per part d'aquests. A partir de 1320, la violència augmentà de manera exponencial, amb un increment de la criminalitat, perpetrada sovint per bandes organitzades, que era denunciat fins i tot pel mateix monarca. De res no serviren el toc de queda ni les altres mesures preses per la cort reial en el que no és sinó la manifestació del fracàs de l'Estat, que no era capaç ni de garantir el manteniment de l'ordre en la seua capital a partir de la posta del sol. Tampoc els antics clans podien fer-hi molt més. Havien perdut poder i influència, ja no dominaven els carrers, i estaven en guerra entre ells. Les bregues, les emboscades, els assassinats i les venjances estaven a l'ordre del dia. Una «ferocitat bàrbara» que espantà Petrarca i altres visitants de la ciutat al segle XIV. Hi havia en joc el domini de la ciutat i, en bona mesura, també el del Regno, en un context d'accelerada degradació del poder públic. De fet, la violència i la lluita de bàndols són presents pertot arreu, a les viles mitjanes i als pobles menuts.

Feniello acumula exemples d'atrocitats quotidianes de les quals es desprendria «la imatge d'una anarquia generalitzada, d'un estat sense guia, d'un govern central incapaç de restaurar la pau o de fer funcionar normalment l'administració». Un quadre ombrívol al qual caldria afegir encara el flagell del banditatge, de les bandes de lladres i saltejadors de camins, formades no sols per pastors, pagesos i vagabunds, sinó també per membres de la petita i la mitjana noblesa, que no dubtaven a complementar així els seus ingressos. En definitiva, la violència, la criminalitat, el banditatge, no eren un fet episòdic, conjuntural, sinó un fenomen estructural, de gran abast i d'un fort impacte social. La gangrena s'havia estès fins i tot per l'administració pública, com testimonia el grau de corrupció generalitzada a tots els nivells, que feia naufragar també el somni angeví d'un estat centralitzat. L'Estat feia fallida, alhora que s'afermava el poder dels clans, els únics que podien aportar veritablement solucions als problemes i les necessitats. Com ara, en temps de fam, quan assaltaren la nau genovesa el 1343, de manera subreptícia i violenta, mobilitzant les seues famílies i les seues clientele.

L'episodi serveix també a Feniello per abordar el tema punyent de la relació desigual entre el nord i el sud d'Itàlia, que tanta literatura ha generat, a partir de la relació entre el Nàpols dels clans nobiliaris, protagonistes de l'assalt, i el món del capital internacional representat pel capità de la nau genovesa. Dos mons no tan diferents, després de tot, en els quals el comerç mediterrani ho impregna i ho determina tot, o quasi tot, i on les fronteres entre comerç, pirateria i guerra comercial no sempre resulten nítides. En tot cas, el paper de Nàpols i de tot el Mezzogiorno en general canvià substancialment amb la conquesta normanda i el desplaçament del centre de gravetat econòmica de l'Orient i el nord d'Àfrica a la Itàlia centre-septentrional. A

partir d'aleshores, res no serà ja com abans en la història econòmica meridional, caracteritzada cada vegada més pels intercanvis desiguals i el desequilibri negatiu de la balança de pagaments. Cosa que no necessàriament implica una dependència colonial, com han suggerit alguns historiadors, i més aviat caldria parlar d'un «desenvolupament alternatiu» (Abulafia) o fins i tot d'un univers econòmic «dependent, però no passiu» (Galasso). És una manera de reivindicar l'*agency* del sud en el seu propi escenari, dominat durant molt de temps per pisans i genovesos, enfrontats entre ells per imposar la respectiva hegemonia, i, més tard, pel capital toscà, sense oblidar la presència d'altres actors estrangers, com ara provençals i catalans. Feniello veu una equació perfecta entre l'acció política dels angevins i el suport financer dels homes de negocis florentins, els principals beneficiaris de la creació del Regno napolità. En particular, l'associació Peruzzi-Bardi-Acciaiuoli arribarà a establir una relació quasi simbiòtica amb la Corona, que vinculava estretament la monarquia —i els seus projectes polítics i econòmics— als banquers florentins. Els quals, però, no es limitaven a finançar només l'Estat, sinó també els nobles, els funcionaris i els mercaders napolitans, fins al punt de fer-s'hi omnipresents i d'esdevenir, ells també, un estat dins l'Estat, ocupant-se de la gestió de les finances del regne, de la recaptació dels impostos i, encara, del pagament dels salaris dels funcionaris i de la soldada de les tropes. Els banquers florentins acabaren així per absorbir l'Estat, per esdevenir l'Estat.

El monopoli florentí, que tant contribuï a la prosperitat de la Toscana, té com a contrapartida, però, l'empobriment del Mezzogiorno, que es tradueix ben aviat en crisis, tensions socials, episodis de violència, bandidatge, fams... I el que val per als florentins, val també, en menor mesura, per als genovesos i els pisans. El nord s'enriqueix en detriment del desenvolupament del sud. El crac financer de mitjan segle XIV, que posa fi a l'aliança econòmica i política entre angevins i florentins, no fa més que canviar els actors, venecians per toscans, però el sistema —inversions financeres a canvi de franqueses i arrendaments— continua sent el mateix.

La situació no deixà d'empitjorar en les dècades següents, en especial durant el llarg regnat de la reina Joana, fins al punt que el mateix marit d'aquesta, Andreu d'Hongria, fou assassinat, i que l'Estat es mostrà incapaç de controlar la situació, cedint cada vegada més terreny i poder a les bandes criminals, infiltrades fins i tot en les files de l'exèrcit reial. En el primer terç del segle XV, tot el poder està en mans dels clans nobiliaris, que, tot i les guerres intestines que els enfronten, imposen la seua preeminència i els seus interessos a la monarquia, ja totalment debilitada. La conquesta d'Alfons el Magnànim, el 1442, obre un nou temps històric i un nou escenari polític, però no posa fi al món anterior, al que Feniello anomena una es-

tractura profunda i de llarga durada que continuarà deixant la seua empremta en els segles successius, traçant una línia recta entre passat i present.

Potser sí o potser no. Costa molt de creure en continuïtats tan llargues, de set o vuit segles. Però no és això el que realment importa, com tampoc el fet que la radiografia obtinguda de Nàpols siga igualment aplicable a d'altres ciutats italianes i europees, en particular l'escissió de la societat urbana en faccions rivals d'«amics, parents e valedors», organitzades verticalment de dalt a baix i habituades a recórrer a la violència per a resoldre els seus conflictes o imposar la seua hegemonia. Per una part, Nàpols, com molt bé mostra aquest llibre, és una altra cosa, i les lluites de bàndols i la criminalitat organitzada a què acabaren donant lloc no eren només el resultat de la debilitat del poder públic, sobirà, sinó de la fallida de l'Estat, d'un estat reduït a la condició de carcassa buida, corcat des de l'interior per la col·lusió d'interessos entre el govern i els clans nobiliaris. Per altra part, el que veritablement importa, la principal contribució d'aquest llibre, és haver donat una altra visió, actualitzada i més penetrant, de la història de Nàpols, i a través seu, del Mezzogiorno en el seu conjunt, en els últims segles de l'edat mitjana. Una visió que no es queda només en la superfície, en l'escuma de la història política —o fins i tot d'una certa història econòmica esbiaixada i carregada de prejudicis—, sinó que es capbussa en les regions abissals, allí on perduren i es renoven amb força i formes diferents els sistemes i les estructures més profundes, siga la identitat de la «nació napolitana» o la pervivència d'un sistema criminal —l'apropiació «clànica» de la ciutat— que faria remuntar presumptament els seus orígens a més de vuit-cents anys enrere. ◀

Toni Mollà

DE LA CONFIANÇA I LA TRAÏCIÓ

De la traïció

Avishai Margalit

424 pp., 2017, Barcelona, Arcàdia

1

En temps de fusions i adquisicions d'empreses culturals, Arcàdia és una meritòria editorial independent que ha trobat el seu nínxol de mercat en la difusió del pensament i l'assagisme contemporani. Poca broma amb el negoci! Una autèntica excentricitat que, en contra del que poden pensar els pessimistes preventius, els ha dotat d'una gran presència en el mercat de la llengua catalana i en la discussió